

RAZVOJ I MESTO PREDUZETNIŠTVA U PRIVREDI REPUBLIKE SRBIJE

DEVELOPMENT AND ENTREPRENEURSHIP IN THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Đurđijana Ilić | Visoka poslovna škola strukovnih studija "Prof. dr Radomir Bojković" Kruševac |
ilicdjina@yahoo.com

Sažetak

Poslednjih godina, nosioci privrednog rasta, a samim tim i konkurentnosti privrede, postaju mala i srednja preduzeća i preduzetnici. Osnivanjem novih preduzetničkih radnji ili malih preduzeća, može se apsorbovati određeni broj nezaposlenih i povećati stopa zaposlenosti. U isto vreme novoosnovane organizacije stvaraju dodatnu vrednost, povećavaju tražnju za proizvodima drugih preduzeća čime doprinose rastu bruto društvenog proizvoda i unapređenju nacionalne konkurentnosti. Njihova uloga posebno je značajna u zemljama u tranziciji koje se suočavaju sa problemima visoke nezaposlenosti, niskog stepena privredne aktivnosti, nedovoljne konkurentnosti i nedostatka investicija, i u kojima su još uvek prisutna velika neefikasna državna preduzeća. Takođe, ovi privredni subjekti obično uvode veliki broj inovacija i doprinose povećanju dinamičnosti privrede i unapređenju njene konkurentnosti. S obzirom na to da preduzetnici zapošljavaju veliki broj radnika, imaju značajno učešće u bruto društvenom proizvodu i dovode do unapređenja nacionalne konkurentnosti, problematika ovog rada je i posvećena stanju u perspektivama razvoja preduzetnika i preduzetništva u našoj zemlji sa ciljem podsticanja razvoja istog.

Abstract

In recent years, the economic growth and, consequently, the competitiveness of the economy have become small and medium-sized enterprises and entrepreneurs. By creating new entrepreneurial shops or small businesses, a certain number of unemployed can be absorbed and an increase in the employment rate. At the same time, newly founded organizations create

added value, increase demand for products of other companies, which contribute to the growth of gross domestic product and the improvement of national competitiveness. Their role is particularly significant in transition countries facing high unemployment, low level of economic activity, insufficient competitiveness and lack of investment, and where large inefficient state-owned enterprises are still present. Also, these business entities usually introduce a large number of innovations and contribute to increasing the dynamism of the economy and improving national competitiveness. Given that entrepreneurs employ a large number of workers, they have a significant share in the gross domestic product and lead to the improvement of national competitiveness, the problems of this work are also devoted to the situation and perspectives of the development of entrepreneurs and entrepreneurship in our country in order to encourage the development of the same.

Ključne reči: nacionalna konkurentnost, preduzetništvo, rast i razvoj, ekonomska i razvojna politika, efikasnost poslovanja.

Keywords: national competitiveness, entrepreneurship, growth and development, economic and development policy, business efficiency.

1. Uvod

Preduzetništvo je u Srbiji postalo aktuelna tema tek poslednjih nekoliko godina. Do današnjih dana njom su se uglavnom bavili ekonomisti, prateći razvoj malih i srednjih preduzeća i ekonomski ambijent unutar zemlje, nastojeći da daju preporuke kako da

se otklone prepreke za brži rast privatnog sektora. Međutim, ekonomski život tesno je povezan sa ukupnošću svih društvenih odnosa, tako da se ekonomski i društveni odnosi u značajnoj meri preklapaju.

Rast globalnih integracija tržišta nedvosmisleno ukazuje na potrebu osveščivanja ljudi o značenju i značaju preduzetništva i potrebi obrazovanja o preduzetništvu, kao i učenja preduzetničkih znanja, veština i sposobnosti. Za obavljanje preduzetničke delatnosti neophodno je posedovati osnovna i specifična znanja i kompetencije, ali je nužno poznavati i prateće oblasti kao što su marketing, finansije, računovodstvo. Najrazvijenije zemlje sveta, kao i zemlje Evropske Unije, prepoznale su važnost podržavanja preduzetništva, stalnu potrebu za stvaranjem preduzetničkog ambijenta, kao i podsticanje preduzetničkog obrazovanja u nacionalnom kontekstu. Stoga bi investiranje u ljudski kapital i različite oblike obučavanja trebalo podići na nivo javnog interesa kako bi sektor preduzetništva i kvantitativno i kvalitativno bio jači.

Ambicije ovog rada su da doprinese razvoju preduzetništva uvažavajući dosadašnje uspešne recepte, a eliminišući one koji se nisu pokazali takvim. Može se očekivati da će tema ovog rada tek dobijati na značaju u domaćim uslovima. Tokovi integracije naše privrede u međunarodne ekonomske tokove, dolazak inostranih poslovnih partnera i investitora, povećanje nivoa konkurencije, talas organizacione transformacije i restrukturiranja domaćih preduzeća nametaće potrebu za jednostavnijim postupcima otvaranja, razvijanja i održavanja ovog privrednog sektora. U takvim uslovima, programi razvoja i finansiranja preduzetnika u našoj zemlji bi trebalo da imaju onu ulogu kakvu imaju svuda u svetu. Otuda, verujem da ovaj rad predstavlja skroman doprinos vremenima koja dolaze.

2. Značaj preduzetništva i preduzetničkog potencijala

U domaćem privrednom ambijentu nije se razvila homogena preduzetnička klasa, već preduzetnici predstavljaju razučene društvene grupe koje imaju različite, čak i

suprotstavljene ekonomske, vlasničke, političke i druge interese. Polazeći od činjenica da su osnovna obeležja preduzetništva preduzetnički duh, preduzetnička organizaciona kultura i kreativnost, od suštinske je važnosti koliko se u Srbiji uspeo u stvaranju odgovarajuće klime koja podržava preduzetničke vrednosti.

Jedan od prvih ekonomskih mislilaca koji se bavio ulogom preduzetnika u privredi bio je francuski ekonomista Sej koji je na samom početku 19. veka rekao da „preduzetnik premešta ekonomske resurse iz jedne oblasti niže u drugu oblast više produktivnosti i većeg dohotka“. Sej definiše tri faktora proizvodnje – rad, kapital i zemlju koji svojim vlasnicima donose dohotke – najamninu, kamatu i rentu. Profit Sej vidi kao preduzetničku dobit – ona je dohodak, odnosno najamnina za visokokvalifikovani rad preduzetnika. Preduzetnička dobit je nagrada za preduzimljivost, talenat i poslovne rizike, počev od finansijskog stresa pa sve do stečaja. Uloga preduzetništva je znatno veća u privrednom razvoju od jednostavnog povećanja dohotka po glavi stanovnika jer ona obuhvata pokretanje i uspostavljanje promena u strukturi poslovanja u čitavom društvu, uz prevazilaženje latentnih prepreka na tom putu. Uočljiva prepreka koja zaslužuje našu pažnju jeste svakako nedostatak sopstvenih finansijskih sredstava za pokretanje i realizaciju preduzetničkih ideja. U uslovima recesije i krize, kada opadne agregatna tražnja, mala i srednja preduzeća vrlo brzo ostaju bez obrtnog kapitala, a njihova likvidnost je pre svega ugrožena od likvidnosti velikih preduzeća. Banke postaju nezainteresovane za investiranje u njih, osim ako država ne odobri neku vrstu subvencionisanih kredita. Investicioni fondovi su pre zainteresovani za akviziciju malih i srednjih preduzeća jer im tržišna vrednost tada brzo opada. „Venture“ kapitalisti, takozvani „biznis anđeli“, radije nastupaju kao preuzimači ovih preduzeća, nego kao investitori. Moglo bi se očekivati da se bogati pojedinci sa menadžerskim, računovodstvenim, pravnim ili tehničkim znanjem jave kao interesenti za investiranje u opstanak malih i srednjih preduzeća. To su tzv. poslovni anđeli. Oni za ulaganje ovih

svojih resursa traže visok prinos u kratkom roku, kao i povraćaj višestruko uvećanih inicijalnih investicija. Spašavanje od propasti malih i srednjih preduzeća je za „poslovne anđele“ unosan posao, a za mala i srednja preduzeća njihove investicije su jako skupe. Ono što treba da bude jasno je to da današnji „poslovni anđeli“ nisu donatori (filantropi), jer je i veliki broj današnjih donatora profitno orijentisan.[5]

Razvijena tržišna ekonomija koja ima konkurentan sektor malih i srednjih preduzeća i u kojoj je prihvaćen koncept razvoja preduzetničke ekonomije zasnovane na znanju, inovativnosti i modernizovanim tehnološkim kapacitetima doprineće stvaranju preduzetničkog društva Republike Srbije. Konkurentna i izvozno orijentisana mala i srednja preduzeća će preuzeti ključnu ulogu u transformaciji privredne strukture Srbije. Njihova uloga je naročito izražena u sektoru usluga i kapitalno neintenzivnih delatnosti. Ravnopravnim poslovanjem na lokalnom i međunarodnom tržištu ostvariće socio – ekonomske i razvojno održive benefite i doprineće pozitivnom trgovinskom bilansu zemlje. Ona su ključ razvoja srpske ekonomije. Preduzetništvo u okviru postojećeg sektora može premostiti jaz između nauke i tržišta. Na putu smo pronalazjenja načina za pospešivanje njegovih prednosti – posedovanje dodatnih finansijskih resursa, poslovnih veština, marketing sistema za uspešnu komercijalizaciju; i otklanjanja nedostataka – čvrsto strukturirani birokratski sistemi usredsređeni na kratkoročnu dobit, deficit preduzetničke kulture, mentalna devijacija koja se neće moći iskoreniti ni lako, ni brzo. Prosperitet nastaje smo ako se sve više građana upusti u ekonomsko stvaralaštvo ne čekajući na državu da im pruži rešenja ali zahtevajući od nje da obezbedi neophodne preduslove za preduzetništvo. Povratno, država mora da odgovara na te zahteve. Uloga države bi trebalo da pruži prirodan ambijent, zaštitu i čvrst oslonac za stabilnost uslova u kojima se donose odluke i snose njihove posledice, odnosno ubiraju njihovi plodovi. Najdominantniji i najefikasniji instrument afirmacije poveren je vladi zemlje, kako na regionalnom nivou, tako i na lokalnom, a sve preko mreže državnog

aparata. Vlada Republike Srbije je u martu 2015. godine usvojila Strategiju za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine sa Akcionim planom koja utvrđuje okvir, ciljeve, prioritete i mere za unapređenje razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u narednom srednjoročnom periodu. Strategijom se nastavlja politika punog uvažavanja i primene svih dokumenata koji utvrđuju politiku Evropske unije u oblasti preduzetništva i konkurentnosti, pre svega „Evropa 2020“ i Akta o malom biznisu. Mere za sprovođenje prioriteta iz ovih dokumenata sastavni su deo akcionih planova za realizaciju ove strategije. One zahtevaju promenu odnosa svih delova društva – države, građana, ali i samih preduzetnika. Svi oni moraju da sarađuju na realizaciji utvrđenih neophodnih mera i politika.

Nalazimo se na raskrsnici između do sada dominantne „masovne ekonomije“ čiju osnovu je činila masovna proizvodnja i korišćenje energenata sa jedne i tzv. „ekonomije znanja“, sa druge strane. Reč je o „novom poslovnom modelu“ koji i dalje koristi iste faktore ali u značajno manjem obimu, s tim što se težište pomera ka faktoru znanje. U takvoj, danas preovlađujućoj, sve više otvorenoj i integrisanoj svetskoj ekonomiji, problem konkurentnosti nesumnjivo zauzima centralno mesto. Pokazalo se da sve intenzivnija konkurencija u uslovima sve prisutnije globalizacije preči opstanku, podjednako kako preduzećima koja nisu u stanju da se transformišu, da budu inovativna, produktivna i sposobna da odgovore zahtevima kupaca, tako i čitavim nacionalnim ekonomijama i zajednicama. U ovakvim uslovima poslovanja moći će da opstane samo proizvodnja po zahtevu korisnika. Danas se već koristi termin „*customization*“ kao simbol obrade proizvoda po zahtevu kupca.[1]

Republika Srbija ima obrazovane i kreativne, nezaposlene ljude a blizu je srca evropskog tržišta. Kapacitet državnih institucija mogao bi se podići na evropski, viši nivo, uz bolju organizaciju i usmereniji napor. Da bi se sav taj „imetak“ stavio u upotrebu, potrebno nam je više preduzetništva. Međutim, značajna funkcija preduzetništva tek će se pokazati

pokretanjem investicionih aktivnosti i stvaranjem ambijenta u kome će opstanak biti u direktnoj zavisnosti od ekonomske efikasnosti, odnosno prihvatanja odgovornosti za sopstveni privredni napredak. Poslednjih godina i u našoj zemlji je sve prisutnija svest o tome da preduzetništvo i preduzetnici daju značajan doprinos tranziciji našeg društvenog i privrednog sistema i značajna su poluga za obnovu i rast privrede. Preduzetnik ima slobodu da u okviru pozitivnih pravnih propisa odlučuje o budućem razvoju kompanije, ali i odgovornost da posluje u skladu sa zahtevima institucija državnog sistema, tako da plaća poreze i druge obaveze, redovno isplaćuje plate zaposlenima, poštuje ekološke i etičke standarde u kontekstu njegovog odnosa prema okruženju, klijentima i dobavljačima, uz kontinuirana unapređenja koja znače viši nivo konkurentnosti. Navedeni aspekti ukazuju da preduzetničko ponašanje znači sposobnost kreiranja proračunate strategije, a ne ad hoc ponašanje i kratkoročno promišljanje. Naravno, ovde govorimo o preduzetništvu kao šansi, što podrazumeva kompetencije strateškog promišljanja za preduzetnika, a ne o preduzetništvu kao nuždi (koja je poslednjih godina bila svojstvena preduzetničkom delovanju u našoj zemlji).

Evropska unija definiše preduzetništvo kao način mišljenja i vrstu procesa koji stvara i razvija ekonomsku aktivnost tako što spaja ulaženje u rizik, stvaralaštvo i/ili inovacije sa dobrim upravljanjem, u novoj ili postojećoj organizaciji. Postojanje zdravog i dinamičnog sektora MSP predstavlja stabilan izvor novih radnih mesta, povećanja zaposlenosti, inovacija, kreiranja blagostanja i poreskih prihoda kroz doprinos smanjenju neformalne i sive ekonomije. Veličina i fleksibilnost MSP omogućavaju im da se lakše i brže prilagode promenama na tržištu. Organizacija savremenog preduzeća usled sve izrazitijih promena u okruženju iznalazi nove organizacione norme, nužno adaptabilna nova strukturna rešenja. Nova organizacija ima duboke i značajne refleksije na praksu menadžmenta ljudskih resursa. Alvin Toffler smatra da će organizacija budućnosti tražiti ljude koji će brzo učiti kako bi snagom svog

intelekta mogli da razumeju novonastale promene, odnosno osobe koje će imati maštu za iznalaženje novih rešenja i sugestija. Delujući lokalno, ova preduzeća uspevaju da svojim proizvodima i uslugama zadovolje specifične potrebe i zahteve potrošača. Značaj MSP za lokalne zajednice ogleda se u kreiranju mogućnosti za zapošljavanje, pre svega, niskokvalifikovanih radnika, žena i mladih koji inače imaju dominantan udeo u strukturi ukupne nezaposlenosti. MSP ostvaruju značajnu ulogu na lokalnom, ali još izraženije na nacionalnom nivou. Ova preduzeća doprinose privrednom razvoju i smanjenju siromaštva u nacionalnim ekonomijama i značajan su faktor u globalnom poslovanju. Primenom pravne i ekonomske filozofije obezbediće se čvršća veza između ekonomskih aktera i rezultata rada, što je mehanizam bez koga nije moguće imati podsticajni ekonomski ambijent i zdravo preduzetništvo.[1] Boljim povezivanjem sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetnika sa univerzitetima i istraživačkim centrima u cilju prenosa znanja, ideja i drugih rezultata dobijenih u ovim institucijama koje preduzetnici mogu iskoristiti za dobijanje novih proizvoda i usluga može doprineti povećanju inovativnosti i konkurentnosti ovog propulzivnog sektora naše privrede. Proistiće da je obrazovanje potreban uslov dugoročnog opstanka i razvoja preduzetništva o kome sistemsku brigu treba da vodi čitavo društvo.

Uloga preduzetništva u razvoju Srbije bi tek trebalo da dođe do izražaja, posebno kada je reč o povećanju izvoza. Mala, fleksibilna preduzeća, lako se mogu prilagođavati zahtevima tržišta i otvarati prostor za stvaranje novih izvoznih proizvoda. Zvanična srpska statistika govori da se u malim i srednjim preduzećima stvara više od polovine društvenog proizvoda, te da državna politika vidi razvoj ovog sektora i kao priliku za smanjenje nezaposlenosti u zemlji. Svaki peti punoletni stanovnik Srbije danas je bez posla, a ono što najviše brine je da je među njima 40% mlađih od 25 godina. Zbog toga se u Srbiji u poslednje vreme sve više čini na planu samozapošljavanja, odnosno motivacije, pre svega mladih, da iskažu sopstveni preduzetnički duh i iskoriste svoje

preduzetničke potencijale na ličnu i dobrobit društva.

3. Razvojni put preduzetništva u privredi Republike Srbije

Poslednjih godina, nosioci privrednog rasta, a samim tim i konkurentnosti privrede postaju mala i srednja preduzeća i preduzetnici. Osnivanjem novih preduzetničkih radnji ili malih preduzeća, može se apsorbovati određeni broj nezaposlenih (kroz samozapošljavanje ili zapošljavanje u novonastalim organizacijama) i povećati stopa zaposlenosti. U isto vreme novoosnovane organizacije stvaraju dodatnu vrednost, povećavaju tražnju za proizvodima drugih preduzeća čime doprinose rastu bruto društvenog proizvoda i unapređenju nacionalne konkurentnosti. Takođe, ovi privredni subjekti obično uvode veliki broj inovacija i doprinose povećanju dinamičnosti privrede i unapređenju nacionalne konkurentnosti.

U Srbiji do razvoja sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetnika dolazi relativno kasno, tek posle političkih promena 2001. godine. Kao što je poznato, u periodu posle Drugog svetskog rata stvarana su velika preduzeća radi iskorišćavanja efekata ekonomije obima. Do zaokreta ka tržišnom načinu privređivanja i razvoja sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetnika dolazi krajem 80-ih godina, tačnije 1990. godine donošenjem Zakona o preduzećima koji je široko otvorio vrata privatnom vlasništvu u svim privrednim delatnostima. U periodu od 1988. do 1992. godine donet je niz pratećih mera u pravcu povećanja konkurentnosti i ekonomske efikasnosti privrede i liberalizacije trgovinskog režima. Osnovana je Agencija za mala i srednja preduzeća i preduzetništvo, koja je predstavljala početak razvoja institucionalnog okvira za podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Preduzete mere, a pre svih zakonske promene koje su ukinule osnovne ograničavajuće faktore razvoja preduzetništva u Srbiji do 90-ih godina, rezultirale su formiranjem velikog broja preduzeća tokom 90-ih godina. Do tada je razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika bio u velikoj meri zanemaren i

nije mu se pridavala pažnja. Tek krajem 80-ih i početkom 90-ih godina 20. veka Savezna Vlada SFRJ-a počinje da sprovodi mere vezane za osnivanje i razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika kada je i osnovan veliki broj istih. Međutim, nije se nastavila povoljna klima za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Nakon raspada SFRJ-a došlo je do stagnacije razvoja sektora malih i srednjih preduzeća. Državna politika je ponovo bila usmerena na podržavanje velikih sistema u kojima je bila skoncentrisana najveća količina kapitala i radne snage. Položaj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika je dodatno otežan nepogodnim uticajem eksternih faktora poput sankcija i rata u okruženju. Zbog svega toga, tokom narednih godina, došlo je do zatvaranja velikog broja ovih privrednih subjekata. Posle političkih promena 2001. godine nova Vlada shvata da mala i srednja preduzeća i preduzetnici imaju veliki potencijal za stvaranje bruto domaćeg proizvoda i za zapošljavanje velikog broja radnika. Usled toga, sprovodi se veliki broj mera u cilju stvaranja povoljne poslovne klime za razvoj sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. To dovodi do ubrzanog rasta i razvoja ovog sektora. Shvatajući značaj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika i potrebu za njihovim ubrzanim razvojem od 2003. godine donose se sistemske mere za podsticanje njihovog razvoja u tri segmenta:

- u razvojnim politikama (zakoni i strategije),
- u razvoju institucija za podršku (poslovni inkubatori, klasteri, tehnološkicentri, industrijske zone i sl.),
- direktnim programima finansijske podrške (bespovratna sredstva, krediti) i različitim oblicima nefinansijske pomoći (obuke, informisanje, savetovanje).

Sva tri vida podsticanja malih i srednjih preduzeća i preduzetnika sprovodila su se na različitim nivoima, republičkom, pokrajinskom i lokalnom. Najčešće korišćene podsticajne mere za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika bile su:

- podrška istraživanju i razvoju, inovacijama i razvoju tehnologije,

- podsticanje malih i srednjih preduzeća i preduzetnika u nerazvijenim područjima,
- pomoć pri osnivanju i na početku poslovanja (*start up* podrška),
- razvoj svih elemenata poslovne infrastrukture koja treba da pruži pomoć malim srednjim preduzećima i preduzetnicima koji se nalaze na različitim razvojnim nivoima,
- razvoj finansijskih institucija i finansijskih proizvoda prilagođenih finansiranju malih i srednjih preduzeća i preduzetnika,
- podsticanje povezivanja između malih i srednjih preduzeća i preduzetnika (klasteri).

Sprovođenje navedenih mera dovodi do ubrzanog rasta i razvoja ovog sektora. U isto vreme nastavlja se sa sprovođenjem novih mera. U januaru 2003. godine, na predlog Ministarstva za privredu i privatizaciju, Vlada RS je usvojila Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u Republici Srbiji za period od 2003. do 2008. godine. Strategija je predstavljala bazičan dokument u kom su definisani pravci budućeg delovanja Vlade u cilju stvaranja povoljnog ambijenta i pružanja podrške razvoju ovog sektora. Glavni zadatak Strategije bio je da kreira okvir za stvaranje održivog, međunarodno konkurentnog i izvezno orijentisanog sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetnika, a dva prioriteta zadatka su bilapovećanje ukupnog broja malih i srednjih preduzeća i preduzetnika i otvaranje velikog broja novih radnih mesta u sektoru malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. U tom pravcu, učinjeni su važni koraci u stvaranju boljih uslova za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Pre svega, u pogledu izmene zakona i propisa u cilju uklanjanja pravnih i administrativnih prepreka, osnovan je niz institucija za pružanje pomoći u rešavanju problema finansiranja. Na žalost očekivani rezultati nisu ostvareni.

Na ostvarenje nižih rezultata od očekivanih veliki negativan uticaj je imala Svetska ekonomska kriza koja je izazvala duboke poremećaje na globalnom tržištu. Ovi poremećaji su tokom 2009. godine zahvatili finansijske i ekonomske tokove u Republici

Srbiji i negativno uticali na poslovanje i rast svih privrednih subjekata, uključujući i mala i srednja preduzeća i preduzetnike. U poređenju sa prethodnih nekoliko godina, poslovni ambijent za mala i srednja preduzeća i preduzetnike u Republici Srbiji je postao znatno nepovoljniji od 2009. godine usled efekata svetske krize. Došlo je do prekida privrednog rasta, a bruto domaći proizvod zemlje se iz godine u godinu smanjivao usled čega je država odobravalala sve manji iznos finansijskih podsticaja za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Takođe, velike promene nastale su na tržištu rada. Dolazi do smanjenja ukupnog broja zaposlenih, rasta stope nezaposlenosti i pada prosečnih zarada. Zbog povećanja nezaposlenosti domaćeg stanovništva smanjuje se tražnja za proizvodima i uslugama malih i srednjih preduzeća i preduzetnika (koja uglavnom posluju na nacionalnom tržištu), tako da se njihov obim poslovanja smanjuje, a rast usporava. Takođe, zbog otežanih uslova za privlačenje stranih investicija dolazi do smanjenja količine novca i kapitala u zemlji. Smanjuje se likvidnost privrednih subjekata, usled čega računi mnogih malih i srednjih preduzeća i preduzetnika postaju blokirani, a mnoga od njih se zatvaraju. Sve to prati stopa inflacije od preko 10%. Ovi i veliki broj drugih makroekonomskih faktora uz delovanje velikog broja internih doveli su do brojnih oscilacija u pomenutom sektoru. Ono što ohrabruje je to da je preduzetništvo nastavilo da se razvija i da danas zauzima bitno mesto u privrednoj strukturi naše zemlje o čemu će u nastavku biti više reči.

4. Mesto preduzetništva u privredi Republike Srbije

Precizna evidencija o broju, resursima i performansama malih i srednjih preduzeća i preduzetnika se vodi tek od 2004. godine. Iz tih razloga će biti analiziran razvoj preduzetništva u periodu od 2004. do 2014. godine, sa posebnim osvrtom na period od 2010. do 2014. godine. Razvojne tendencije preduzetnika u Srbiji biće praćene na osnovu broja ovih privrednih subjekata, broja zaposlenih u njima, kretanja njihovih resursa i ostvarenih rezultata, a na osnovu podataka Agencije za privredne registre.

Kao što se može videti iz tabele broj 1, broj preduzetnika se u periodu od 2004. do 2008. godine postepeno povećavao, dok posle toga iz godine u godinu postaje sve manji, što se može povezati sa nastankom svetske ekonomske krize.

Tabela br. 1: Izveštaj o broju preduzetnika u Republici Srbiji u periodu od 2004. do 2014. god.

Godina	Preduzetnici
2004	13464
2005	19987
2006	21584
2007	22285
2008	22066
2009	21899
2010	21262
2011	20500
2012	19679
2013	18974
2014	18204

Izvor: Saopštenja o poslovanju privrede u Republici Srbiji od 2004. do 2014. godine, <http://www.apr.gov.rs/Registri/Finansijskiizveštajiibonitet/Makroekonomskasaopštenja.aspx> (pristupljeno septembra 2017. godine)

Kretanje broja zaposlenih kod preduzetnika prati tendencije u kretanju broja samih privrednih subjekata i prikazano je u tabeli broj 2.

Osim oscilacija u broju preduzetnika i broju njihovih zaposlenih, došlo je i do značajnih promena u njihovom poslovanju. Zato će biti analiziran rast preduzetnika na osnovu promena vrednosti njihovih sredstava i izvora sredstava, kao i na osnovu iznosa ostvarenih rezultata poslovanja. Sredstva i kapital preduzetnika u Srbiji u periodu od 2004. do 2014. godine, prikazani su u tabeli broj 3.

Kao što se može videti, sredstva preduzetnika su se kontinuirano povećavala do 2012. godine kada se drastično smanjuju, dok se 2013. godine povećavaju a 2014. ponovo smanjuju. Promene u sredstvima bile su praćene i promenama sopstvenog kapitala. Vrednost sopstvenog kapitala se u 2010. godini znatno povećala u odnosu na prethodni period i taj rast se nastavlja do 2014. godine, uz manje i neznačajne oscilacije.

Tabela br. 2: Kretanje broja zaposlenih kod preduzetnika u Republici Srbiji u periodu od 2004. do 2014. god.

Godina	Preduzetnici
2004	28908
2005	41409
2006	46969
2007	50806
2008	52590
2009	49872
2010	45098
2011	45099
2012	43995
2013	43350
2014	43025

Izvor: [6]

Tabela br. 3: Kretanje sredstava i kapitala preduzetnika u Republici Srbiji u periodu od 2004. do 2014. god. (u milionima dinara)

Godina	Sredstva	Kapital
2004	26131	9723
2005	48928	17616
2006	62546	19951
2007	75131	21961
2008	87316	22600
2009	87446	21866
2010	92174	22654
2011	97861	24687
2012	97065	25156
2013	96554	24703
2014	93013	26514

Izvor: [6]

Osim promena resursa veoma značajan pokazatelj rasta i razvoja preduzetnika su i promene u ostvarenim rezultatima. Zato će u nastavku biti analizirano kretanje prihoda, rashoda, finansijskog rezultata u apsolutnom iznosu, kao i promene produktivnosti, ekonomičnosti, rentabilnosti kao relativnih pokazatelja razvoja preduzetnika.

Tabela br. 4: Prihodi, rashodi i dobit preduzetnika u Republici Srbiji u periodu od 2004. do 2014. god. (u milionima dinara)

God.	Preduzetnici		
	Prihodi	Rashodi	Dobit
2004	56353	54472	1881
2005	118809	113451	5358
2006	152626	147515	5111
2007	171287	165715	5572
2008	192990	187988	5002
2009	179163	175584	3579
2010	185749	182557	3192
2011	202,671	198,089	4582
2012	213908	209023	4885
2013	211172	205666	5506
2014	202954	196402	6552

Izvor: [6]

U posmatranom periodu prihodi preduzetnika postepeno rastu, sa izuzetkom u 2009. godini, dok se u 2013. i 2014. godini smanjuju. Za razliku od toga rashodi rastu u čitavom posmatranom periodu, izuzev 2009. godine kada se beleži njihovo neznatno smanjenje, od kada su u konstantnom porastu do 2013. i 2014. godine. Analogno tome, i dobit preduzetnika beleži vidne oscilacije.

U cilju analize efikasnosti poslovanja preduzetnika izračunati su parcijalni pokazatelji poslovnog uspeha produktivnost, ekonomičnost i rentabilnost čije kretanje je prikazano u tabeli broj 5.

Tabela br. 5: Produktivnost (u 000 dinara), ekonomičnost i rentabilnost preduzetnika u Republici Srbiji u periodu od 2004. do 2014. god.

God.	Produktivnost	Ekonomičnost	Rentabilnost
2004	1949	1.03	7.20
2005	2869	1.05	10.95
2006	3250	1.03	8.17
2007	3371	1.03	7.42
2008	3670	1.03	5.73
2009	3592	1.02	4.09
2010	4119	1.02	3.46
2011	4494	1.02	4.68
2012	4862	1.02	4.84
2013	4871	1.03	5.70
2014	4717	1.03	7.04

Izvor: [6]

Kao što se iz tabele može videti, produktivnost preduzetnika se u periodu od 2010. do 2013. godine postepeno povećavala, dok u 2014. godini dolazi do njenog smanjenja. Na povećanje produktivnosti u posmatranom periodu je prvenstveno uticao rast poslovne aktivnosti praćen rastom prihoda dok je pad produktivnosti u 2014. godini prvenstveno posledica naglog povećanja broja zaposlenih.

Kao što je poznato, ekonomičnost predstavlja odnos prihoda i rashoda i pokazuje stepen pokrivenosti rashoda prihodom. Obično se posmatra odnos ukupnih prihoda i rashoda ili odnos poslovnih prihoda i rashoda. Ovde je praćena ekonomičnost ukupnih prihoda i rashoda preduzetnika u Srbiji u periodu od 2004. do 2014. godine. Kao što se može videti ekonomičnost preduzetnika se u 2009. godini neznatno smanjila (sa 1,03 na 1,02) i bila je konstantna do 2012. godine, dok u 2013. godini ponovo dolazi do njenog povećanja na 1,03. To znači da je svaki dinar rashoda preduzetnika u 2013. i 2014. godini bio pokriven sa 1,03 dinara prihoda.

Dakle, preduzetnici u našoj zemlji su u posmatranom periodu poslovali iznad prelomne tačke rentabilnosti jer su u svim analiziranim godinama prihodi pokrivali rashode. Može se zaključiti da se uspešnost poslovanja preduzetnika u Republici Srbiji do 2007. godine povećavala, dok od 2008. godine počinje postepeno da se smanjuje do kraja posmatranog perioda, izuzev u poslednje dve godine posmatranog perioda kada beleži porast. Na smanjenje uspešnosti poslovanja preduzetnika uticao je prvenstveno progresivniji rast rashoda nego prihoda koji je uslovio pad rentabilnosti poslovanja i smanjenje zarađivačke sposobnosti ovih privrednih subjekata.

Mala i srednja preduzeća i preduzetnici poslednjih godina imaju sve veći značaj za postizanje ekonomskog napretka i unapređenje konkurentnosti moderne ekonomije.[4] Šta više, Audretsch i Thurik[2] tvrde da su najkonkurentnije zemlje doživele tranziciju sa modela

„zasnovanih na iskorišćavanju efekata ekonomije obima i masovne proizvodnje”, na model „preduzetničkih ekonomija” zasnovanih na preduzetničkim sposobnostima koje omogućavaju prelivanje znanja i kapitala u pravcu iskorišćavanja tržišnih povoljnosti. Osim njih, veliki broj savremenih ekonomista prihvata ideje Šumpetera o preduzetništvu kao glavnom motoru ekonomskog rasta i značajnom izvoru konkurentnosti. U skladu sa tim, Salgado-Banda[3] objašnjavaju Šumpeterov koncept kreativne destrukcije kao konkurentski proces u kom preduzetnici kontinuirano tragaju za novim idejama koje dovode do povećanja efikasnosti upotrebe resursa čime istovremeno postojeće poslovne koncepte čine zastarelim i izbacuju sa tržišta, a u privredi ostaju novi produktivniji oblici poslovanja koji dovode do privrednog rasta i unapređenja nacionalne konkurentnosti.

Iz tih razloga se kreatorima makroekonomske politike Srbije može preporučiti da u budućem periodu sprovede veliki broj podsticajnih mera za osnivanje i razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Pre svega, potrebno je sprovođenje mera kojima se mogu povećati sposobnosti stanovništva da prepoznaju povoljne tržišne prilike i ulaze u nove poslove u pravcu njihovog iskorišćavanja. To se može postići većim stepenom uključivanja teorijskih i praktičkih znanja iz oblasti preduzetništva u obrazovne školske programe, organizovanjem različitih oblika edukacija i treninga, kroz programe neformalnog obrazovanja.

5. Zaključak

Strategija razvoja preduzetništva treba da ima kao glavni cilj transformaciju preduzetništva. Pre svega, ona je široka vizija budućnosti preduzeća i privrede – gde preduzeće odnosno privreda treba da bude za deset godina. Ta vizija treba da obuhvati izvesne kvantitativne ciljeve (razrađenu misiju). Ona treba da uključi transformaciju preduzetništva i kreiranje novih institucija. U suštini, to je „mapa” kretanja preduzeća tj. privrede do definisanog cilja. Savremeni razvojni proces je kompleksan i težak; proces

kreiranja strategije često zahteva više znanja i informacija nego što je raspoloživo sada. Zato je strategija razvoja živi dokument. Potrebno je postaviti način (akcioni plan) kako da se kreira, revidira i primeni. Naravno, nema uspešne strategije razvoja bez učenja o preduzetništvu. Strategija razvoja preduzetništva polazi od toga da je integralni deo uspešnog razvoja povećanje društvenog proizvoda ali, to je samo jedan od ciljeva koji se neće ostvariti dok se ne primeni širi i više društveno orijentisan prilaz razvoju. Tako, pored povećanja društvenog bruto proizvoda, nova razvojna strategija preduzetništva postavlja za ciljeve podizanje nivoa životnog standarda, poboljšanje zdravstvenih usluga, povećanje pismenosti, smanjenje kriminala, smanjenje siromaštva. Mala i srednja preduzeća već zauzimaju jedno od najznačajnijih mesta u svetskoj ekonomiji – motor su ekonomskog rasta, stvaraju najviše radnih mesta, najviše inovacija. Iz tih razloga se podrška razvoja preduzetništva i malih i srednjih preduzeća nameće kao obaveza, a ne samo kao poželjan cilj.

Bibliografija

1. Andrejić M, Mirčevski M, Jovanović, V, Ilić Đ, „Preduzetništvo i preduzetnici u sferi rada”, Zbornik radova sa 19. DQM Međunarodne konferencije „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću”, ICDQM – 2016, Istraživački centar za upravljanje kvalitetom i pouzdanošću - DQM, Prijedor, 2016., str. 123 – 132
2. Audretsch D.B., Thurik A. R., „What is new about the new economy: sources of growth in the Growth in the Managed and Entrepreneurial Economies”, Industrial and Corporate Change, Vol. 10, No. 1, 2001.,p. 267-315
3. Salgado-Banda H., „Entrepreneurship and Economic Growth: An Empirical Analysis, Journal of Developmental Entrepreneurship, Vol. 12, No. 1, 2007.,p. 3–29
4. Stel A., Carree M, Thurik R., „The effect of entrepreneurial activity on national economic growth”, Small Business Economics, Vol. 24, 2005.,p. 311–321

5. Figar N, „Uloga „poslovnih anđela“ u finansiranju malih i srednjih preduzeća“, Ekonomske teme 2/2010, Ekonomski fakultet, Niš, 2010., str. 155
6. [http://www.apr.gov.rs/Registri/Finansijskii zveštajiibonitet/Makroekonomskaopštenja.aspx](http://www.apr.gov.rs/Registri/Finansijskii%20zveštajiibonitet/Makroekonomskaopštenja.aspx)(pristupljeno septembra 2017. godine)

Istorija rada:

Rad primljen: 29.25.2018.

Prva revizija: 13.06.2018.

Prihvaćen: 13.06.2018.